

18 jaar braakballenonderzoek in de Hoeksche Waard

door: Merijn van den Hoogenhoff

PUBLICATIE
2012

Achttien jaar braakbalonderzoek in de Hoeksche Waard

door: Merijn van den Hoogenhoff

Inleiding

Sinds de winter van 1993/1994 worden op een groot aantal plaatsen in de Hoeksche Waard braakballen verzameld. Waren het in de jaren 90 nog vooral roestplaatsen van ransuilen waar de braakballen vandaan kwamen, na de eeuwwisseling werden het steeds meer kerkuil braakballen. De reden daarvoor was dat het in de Hoeksche Waard steeds slechter ging met de roestplaatsen van ransuilen, maar juist heel goed met de kerkuilen. Zo bestond de partij geplozen braakballen in 1997 bijvoorbeeld uit elf ransuilpartijen en één bosuil partij. Dit jaar (2011) waren het zestien partijen van de kerkuil en 6 van de ransuil, die weer wat lijkt terug te komen als het over roestplaatsen gaat.

Het pluizen van braakballen geeft veel informatie over zowel predator als prooidier. Dit heeft in een lange reeks van jaren gezorgd dat, naast de andere inventarisatiemethoden, zoals ringen, tellen en vangen (muizen), het pluizen veel extra informatie geeft. Het gaf een aantal maal aanleiding tot het doen van vervolgonderzoek. Naast de ransuil en de kerkuil komen ook de steenuil en de bosuil voor. Alleen van deze laatste zijn in sommige jaren ook partijen beschikbaar maar nooit op reguliere basis.

De Hoeksche Waard is een groot, open gebied in de Zuid-Hollandse delta, gelegen tussen het Eiland van Dordrecht en Voorne-Putten. Het *Nationaal landschap* Hoeksche Waard is een status dat het eiland te danken heeft aan zijn grote maten van openheid. Vooral de krekensstructuur en weidse polders met beboomde dijken maken van dit eiland een uniek stukje Nederland. Door de ontwikkeling van meer natte natuur in ontpolderde polders en langs het uitgebreide krekensstelsel, hebben de afgelopen jaren het areaal moerasachtig landschap flink uitgebreid. Helaas is de waterstand op het eiland nog niet altijd voldoende variabel om de populatie noordse woelmuizen echt veel te helpen. Al moet gezegd dat men er hard aan werkt.

Werkwijze

Al sinds het begin in 1994 zijn er vrijwilligers die elk jaar de braakballen verzamelen en pluizen. Deze mensen hebben allemaal een korte cursus gekregen in het determineren van de gevonden schedeltjes. Velen van hen zijn inmiddels al meer dan tien jaar actief. Jaarlijks worden door deze groep mensen tussen de 1000 en ruim 2000 prooidieren geplozen en op naam gebracht. Standaard hierbij is dat er, indien er van die locatie voldoende braakballen zijn, minimaal 100 prooidieren uit zo'n partij worden gedetermineerd. Alle resultaten worden doorgegeven aan de zoogdierenwerkgroep Zuid – Holland en de zoogdierverseniging VZZ. Het pluizen is een typische winter activiteit en vindt plaats tussen eind november en maart.

Met alle overgebleven braakballen krijgen jaarlijks tussen de vijf- en zeshonderd kinderen een speciale pluissles. Tijdens deze les wordt aandacht besteed aan welke uilensoorten er in de Hoeksche Waard voor komen en wat ze eten. Hierna moeten de kinderen zelf een braakbal uitpluizen en de gevonden prooidieren tot de familie op naam brengen. Aan het einde van de les mogen ze de geplozen botjes mee nemen. Hierdoor wordt een bijdrage geleverd aan natuureducatie en bewustwording van fauna in de leefomgeving.

Resultaten

In de periode 1994-2011 zijn in totaal 291 braakbalpartijen verzameld en geplozen in de Hoeksche Waard. Uit deze braakbalpartijen werden 27.175 schedelresten van prooidieren op naam gebracht. Meer dan 98,5% (26.803) was van kleine zoogdieren. De 372 overige prooidieren hadden vooral betrekking op vogels (335) en insecten (30).

In de periode dat dit project loopt, zijn achttien zoogdiersoorten vastgesteld. In vrijwel elke partij van enige omvang werden soorten als veldmuis en bosmuis aangetroffen. Er zijn echter vanaf eind jaren 90 twee nieuwkomers die de ranglijst aardig bestormen. Zo zijn er eigenlijk na 2000 nog nauwelijks partijen

van kerkuilen en bosuil zonder huisspitsmuizen en kwam in 2011 in dertien van de tweeëntwintig partijen rosse woelmuis voor.

In volgorde van aantal zal hieronder elke zoogdiersoort kort worden behandeld met eventuele bijzonderheden. Zie voor alle gegevens de tabellen onderaan dit artikel.

Veldmuis (*Microtus arvalis*)

Met 15.926 exemplaren (58,6 %) is de veldmuis met afstand het meest gepredeerde zoogdier. Deze muis is in het agrarische landschap een zeer algemeen voorkomende muis. Opvallend is dat tijdens de inventarisaties met lifetraps de veldmuis altijd maar een klein gedeelte uitmaakt van de gevangen soorten. Juist het pluizen en het projecten als “wat brengt de kat thuis” geven een duidelijk inzicht in het algemene voorkomen van deze soort.

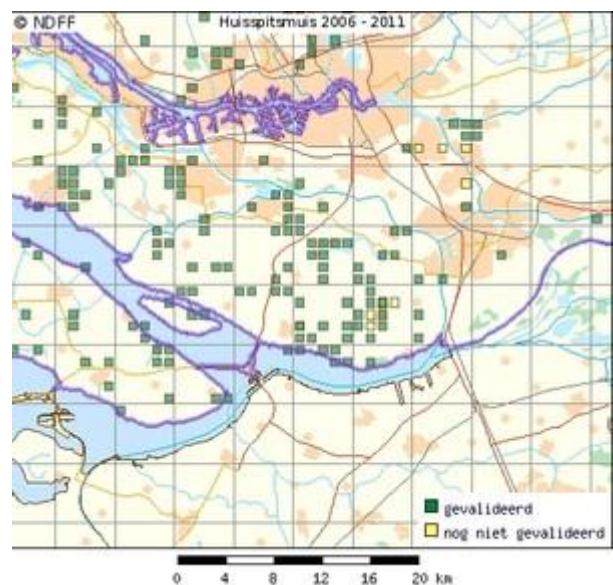
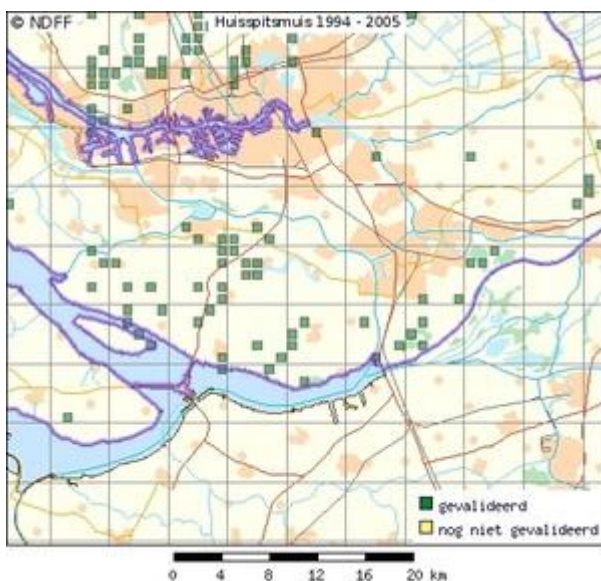
Bosmuis (*Apodemus sylvaticus*)

Met 3.819 exemplaren (14 %) is de bosmuis als representant van de familie ware muizen verreweg de meest voorkomende ware muis in de Hoeksche Waard. Hij staat op een tweede plaats als meest gevangen muis. Hier geldt het omgekeerde als bij de veldmuis als het gaat om inventarisaties met lifetraps. Het is dan juist deze muis die het meest gevangen wordt. Al moet gezegd dat hij op de hielen wordt gezeten door de huisspitsmuis, waarover hieronder meer.

Huisspitsmuis (*Crocidura russula*)

Met 2.275 exemplaren (8,4 %) is de huisspitsmuis een goede derde als het gaat om prooidieren die door de kerk- en bosuil worden gegeten. In de achttien jaar dat het onderzoek al loopt, hebben de ransuilen zich maar 16 keer vergrepen aan deze soort. De overige komen dus voor rekening van bovengenoemde kerk- en bosuilen. Zoals al beschreven bij de bosmuis, is deze spitsmuis met een enorme opmars (ook landelijk) bezig. Werden er tussen 1994-2005 in totaal 507 huisspitsmuizen geplozen, tussen 2006-2011 waren dat er 1768. Dat is een toename van 348 % ! Ook in de lifetraps neemt het aantal gevangen huisspitsmuizen gestaag toe. Het is naar verwachting ondertussen de meest voorkomende soort van de familie spitsmuizen.

Hoewel op deze kaartjes zowel zichtwaarnemingen, vangsten en vondsten te zien zijn, geven ze een goed beeld van de toename in het aantal km-hokken in de Hoeksche Waard.

Gewone bosspitsmuis (*Sorex araneus*)

Met 2006 exemplaren (7,4 %) is de bosspitsmuis verdrongen van de eerste plaats als het gaat om meest gegeten spitsmuis op het eiland. Wel is hij nog nummer één als het gaat om gegeten spitsmuizen door ransuilen. In de afgelopen achttien jaar zijn 100 bosspitsmuizen verdwenen in een ransuilenmaag. Ruim 6 keer zoveel als de huisspitsmuis. Mogelijke oorzaken kunnen zijn dat in de ruigtegebieden de bosspitsmuis nog de overhand heeft en dat de huisspits pas een jaar of zes echt over heel de Hoeksche Waard is verspreid. Alle exemplaren zijn gedetermineerd als Gewone bosspitsmuis (*Sorex araneus*). Nog nooit is er een tweekleurige bosspitsmuis (*Sorex coronatus*) aangetroffen. En men mag dus de verwachting uitspreken dat deze niet voorkomt in de Hoeksche Waard.

Dwergmuis (*Micromys minutus*)

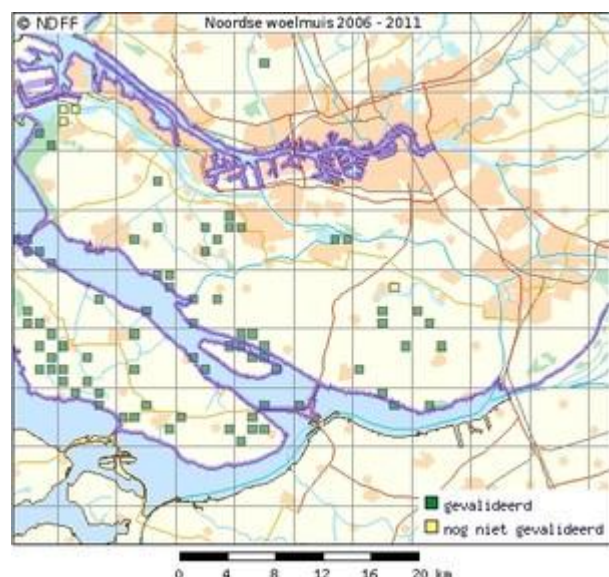
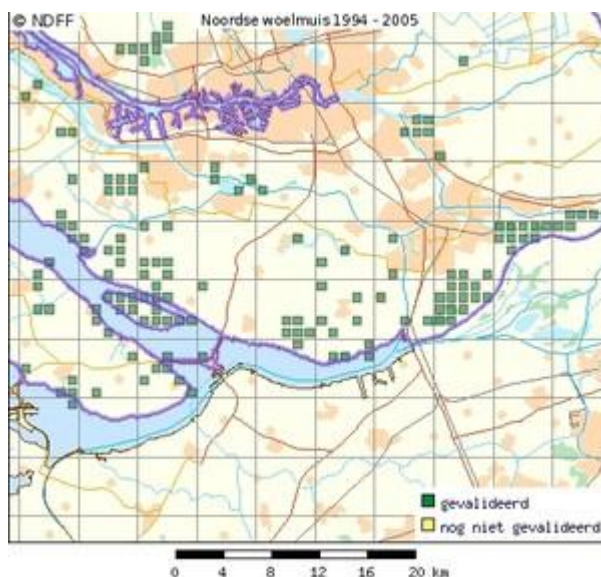
Met 821 exemplaren (3 %) is de dwergmuis in vergelijking met de periode 1994-2005 1 % in het totaal van prooidieren gezakt. De dwergmuis leeft in een specifieke en schaarse soort biotoop van rietlanden, hoog gras en zegge en komt hij in de Hoeksche Waard alleen voor langs oevers van de rivieren en kreken. De kreken zijn in de afgelopen jaren voor het grootste deel glooiend en natuurvriendelijk gemaakt wat een gunstige uitwerking heeft op de populatie dwergmuizen. Helaas dreigen deze rietstroken langs deze kreken weer te verdwijnen door het oprukkende wilgenopschot. Met veel inspanningen wordt geprobeerd dit tegen te houden. Dat is tevens beter voor de noordse woelmuis die hieronder wordt besproken.

Noordse woelmuis (*Microtus oeconomus*)

Met 459 exemplaren (1,7 %) is de noordse woelmuis als enige endem van Nederland zorgenkindje. Door het verdwijnen van getijden- en moerasgebieden, betere drainage en lage grondwaterstanden. Leeft deze soort in de Hoeksche Waard al jaren op de rand van uitsterven. Ondanks het natuurvriendelijk maken van de oevers en het aanleggen van speciale gebieden profiteert de noordse woelmuis niet aantoonbaar. Zowel in de braakballen als bij de lifetrappvangsten loopt het aantal steeds verder achteruit. Een aantal oorzaken van de achteruitgang zijn:

- Het uitblijven van hogere of fluctuerende waterstanden binnendijs.
- Het begroeiën met wilg van kleine eilandjes in de kreken.
- De toch zeer matige interesse bij landelijke en lokale natuurverenigingen.
- Ook overheden onderschatten de ernst van de situatie.

In de eerste twaalf jaar kwamen er 410 noordse woelmuizen uit de braakballen; in de afgelopen zes jaar nog maar 49. Dat is een daling van 88 % en dus zeer verontrustend. Voor onderstaande kaartjes geldt ook hier weer dat ze niet volledig zijn, maar wel een duidelijk beeld laten zien. Deze unieke muis die net zo zeldzaam is als de reuzenpanda, berggorilla's en Siberische tijger verdient een veel betere bescherming.

Huismuis (*Mus musculus*)

Met 383 exemplaren (1,4 %) is de huismuis lang niet zo algemeen als men vaak denkt. Zelfs in de dorpen komt deze muis veel minder voor dan de bosmuis. Geen zeldzame muis, maar zeker niet algemeen.

Bruine rat (*Rattus norvegicus*)

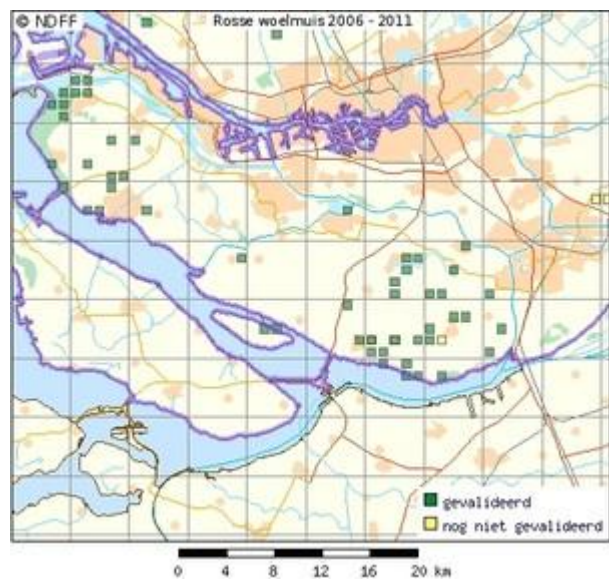
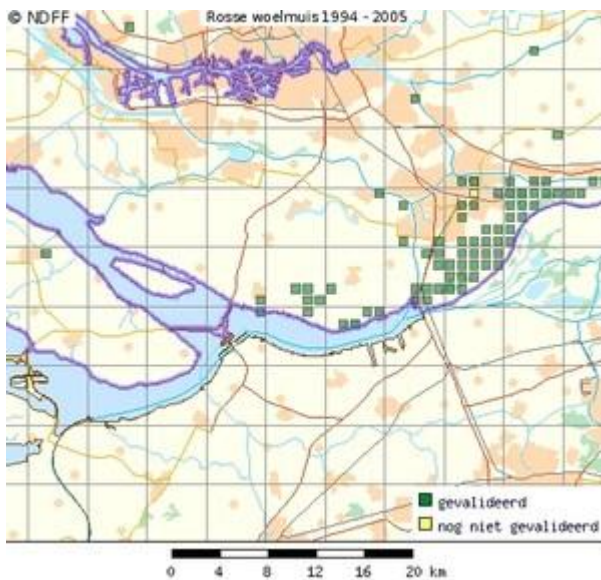
Met 348 exemplaren (1,2 %) is de bruine rat ongeveer zo vaak gegeten als zijn broer de huismuis. Je zou verwachten dat deze ware muis vaker gepakt zou worden. Het gaat vaak om nog niet volgroeide individuen en misschien is de grootte dus soms een belemmering. Algemeen tot zeer algemeen op het waterrijke eiland.

Vogel spec.

Met 335 exemplaren (1,2 %). Vooral bij ransuilen geliefde side dish. 251 tegenover 27 bij de kerkuil en 54 bij de bosuil. De vogelsoorten zijn in hoofdzaak spreekwachtige en vinkachtige.

Rosse woelmuis (*Myodes glareolus*)

Met 234 exemplaren (0,86 %) is de rosse woelmuis geen grote speler in de totale hoeveelheid prooidieren. Wat hem echter interessant maakt voor ons, heeft te maken met de stormachtige opkomst sinds de krekken natuurvriendelijk zijn gemaakt. Deze muis profiteert naar het schijnt optimaal van de riet/ruigte langs deze nieuwe krekken. Tot 2004 kwam de rosse woelmuis slechts heel sporadisch voor. Er zaten per jaar 2 tot 13 exemplaren in de geplozen partijen met een totaal van 28 tussen 1994-2004. En dan alleen uit het zuiden van de Hoeksche Waard (Esschenplaat en omgeving). Vanaf 2005 is het hard gegaan, in dat jaar waren het opeens 29 exemplaren. Hierna was er geen jaar onder 17 en in 2011 zelfs 53 stuks. De rosse woelmuis is ondertussen tot het uiterste noorden van het eiland gekomen.

Bijzondere vondsten

In deze lange reeks van braakbalpluizen zijn ook een aantal opmerkelijke vondsten gedaan. Zo is er tien maal een mol geplozen en zijn van vier wezels schedels aangetroffen. Eén maal werd er een woestijnratachtige schedel aangetroffen. Dit was zonder twijfel een losgelaten of ontsnapt exemplaar. Hopelijk heeft hij nog even van zijn vrijheid kunnen genieten.

2010 was een heel bijzonder pluizjaar. In één enkele bal van een bosuil werd als enige prooi een egel aangetroffen. Weliswaar alleen onderschedel, maar de ongeveer 300 stekels spraken boekdelen. Dat zal een opluchting geweest zijn toen hij daar vanaf was. Bovendien werden in een partij van slechts enkele ballen waarin maar tien prooidieren zaten 4 schedels van vleermuis spec. aangetroffen. Het is zeer spijtig dat er van deze uil niet meer materiaal beschikbaar was.

Conclusies en discussie

Zes jaar geleden is een zelfde soort analyse van alle prooidieren over 12 jaar gemaakt, de daar getrokken conclusie staan nog grotendeels overeind. Zo verwachtte men toen een sterke toename van rosse woelmuis en huisspitsmuis. Dit artikel laat hun gelijk zien.

De aardmuis is stabiel gebleven met 220 exemplaren in achttien jaar, maar lijkt zich niet echt uit te breiden. Ook de aardmuis heeft tot op heden niet laten zien dat de verbindingzones en verruiging hem goed doen. Nog steeds is er nooit een aardmuis in een lifetrapp gevangen.

Ook de waterspitsmuis komt niet voor op ons mooie eiland. Dat mag men wel zeggen als er na achttien jaar pluizen en inventariseren met vallen en huiskatten ooit maar één onderkaak is aangetroffen. Het is de vraag of het er ooit van zal komen zolang er niet bij toeval één of meerdere exemplaren van elders worden aangevoerd in plantgoed of ander materiaal.

Helaas heeft de substantiële uitbreiding aan moeras-/plasdrasgebieden en het verbinden van het westen, oosten, noorden en zuiden voor de meest bedreigde soort de noordse woelmuis nog niet aantoonbaar mogen baten. Er zal dus de komende jaren stevig moeten worden ingezet op het natter maken van gebieden en kreken. Er is in 2010 extra gemonitord op bekende en mogelijke nieuwe leefgebieden van deze soort. Zodoende is er nu een redelijk goed beeld van de verspreiding. Meerdere vingers aan de pols houden is meer noodzaak dan wens.

Vervolgonderzoek

Zolang als de mensen die nu de vindplaatsen af blijven gaan en er ook voldoende mensen bereid zijn om te blijven pluizen, is dit een zeer goede methode om het verloop en conditie van de in de Hoeksche Waard aanwezige kleine zoogdieren te monitoren. En daarom van groot belang. Tevens helpt het bij het bepalen van plaatsen waar met lifetraps verder onderzoek gedaan kan worden en vormt op die manier een mooie symbiose tussen vogelaars en zoogdiernissen.

Dankwoord

Een speciaal woord van dank gaat uit naar alle medewerkers die in de afgelopen 18 jaar hebben geholpen met het pluizen van braakballen. Dit zijn Han Benard, Martin Benard, Peter Londerman, Carolien Londerman, Rob Burgmans, Huub van den Hoogenhoff, Carla Noordman, Jacovine Hitzert, Ronald in 't Veld, Joke Boerlage, Janus Verkerk, Ton Havermans, Dick van Houwelingen, Lies Verstraten, Natascha en Mike Goemaere

Literatuur

Mostert, K & Verkerk, J. - Twaalf jaar (1994-2005) braakbalmonitoring in de Hoeksche Waard (Zuid-

Holland)

Twisk, P., Diepenbeek, A. van & Bekker, J.P. – Veldgids Europese zoogdieren (2010)

NDFF - www.zoogdierenatlas.nl

De volledige tabel van prooidieren

	Ransuil	Kerkuil	Bosuil	Overig	Totaal
Aantal braakbalpartijen	144	117	23	7	291
Gewone bosspitsmuis	100	1783	123	0	2006
Dwergspitsmuis	2	135	6	0	143
Waterspitsmuis	0	1	0	0	1
Huisspitsmuis	16	2199	60	0	2275
Woelrat	84	46	17	1	148
Rosse woelmuis	59	161	14	0	234
Veldmuis	10760	4708	397	61	15926
Aardmuis	107	98	15	0	220
Noordse woelmuis	142	230	87	0	459
Bosmuis	3018	546	254	1	3819
Dwergmuis	595	182	42	2	821
Huismuis	49	313	21	0	383
Bruine rat	197	67	82	2	348
Mol	1	5	3	1	10
Wezel	1	2	1	0	4
Woestijnrat	1	0	0	0	1
Egel	0	0	1	0	1
Vleermuis spec.	4	0	0	0	4
Vogel spec.	251	27	54	3	335
Insect	15	3	8	4	30
Amfibie	2	0	4	0	6
Onbekend	1	0	0	0	1
Totaal	15405	10506	1189	75	27175